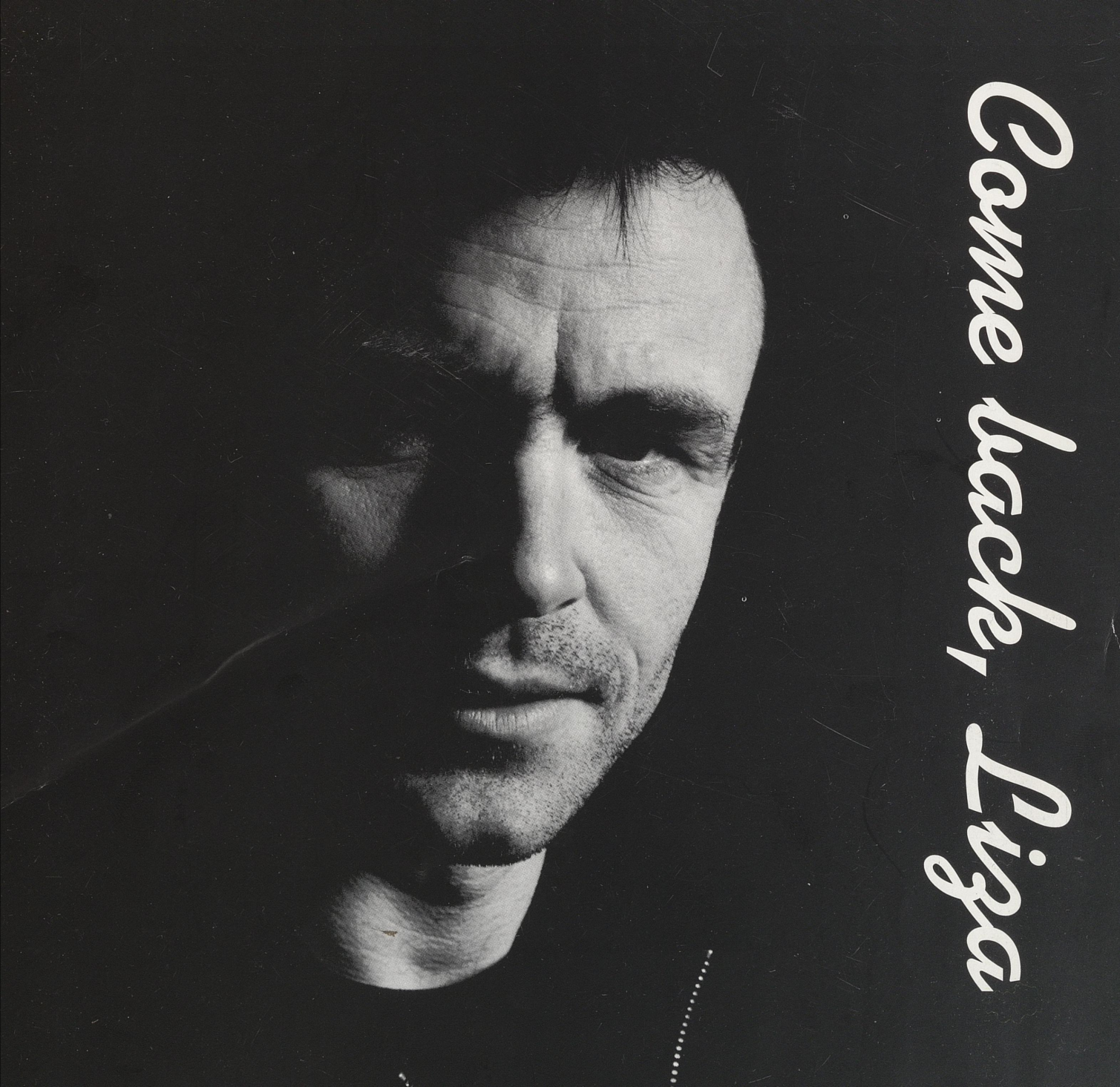

Come back, Lisa

Come back, Liza

INITIATIVTAKAR OG SKODESPELAR:

Lasse Kolsrud

MUSIKAR OG KOMPONIST:

Eivin One Pedersen

TEKST OG REGI:

Terje Nordby

Elles takkar vi:

Per Skotheim (sjømann),
Ketil Bang Hansen (regirettleiing),
Kassettavgiftsfondet (pengar),
Norsk Kulturråd (pengar),
Marton Lind (trekkspelreperatør),
Homer (forfattar),
Harry Belafonte (tittel)
og fedrane og sønane våre
(smerte, glede, oppvekst og inspirasjon).

COME BACK, LIZA ER SKRIVE

PÅ EI GRESK ØY OG I EIN NORSK BY I 1996.

Ein samproduksjon mellom Det Norske Teatret
og Hermansen og Moe Unlimited

Prøvesalen 15. januar 1999

Foto: Tove K. Breistein

Foto av Pedersen: Leif Gabrielsen

Programredaksjonen: Signe Bjørvik, Terje Nordby,
Lasse Kolsrud, Ida Michaelsen
Grafisk formgjeving: Knut-Jarle Hvitnyhr

Da det kom melding om at Come back, Liza hadde kome på andreplassen i Prix Italia, verdsmeisterskapen i radiodramatikk, hausten 1998, vart eg ikkje overraska. Glad, men ikkje overraska.

Da Radioteatret valde ut Come back, Liza til å representere NRK ved den årlege kjempesamlinga av radio- og TV-folk, ante det meg at stykket ville klare seg bra. Ei uvanleg god historie, ein uvanleg god skodespelar, eit uvanleg godt samspel mellom skodespelar og muskar. Det er faktisk ikkje ofte verdsekspertane på radiodramatikk får tilbod om noko slikt.

For min del byrja det heile påska 1997, da eg temmeleg tilfeldig var i halvmørkret i den vesle salen på Belleville. Eg var lokka dit av ein reklameplakat eg hadde sett, eit framside-bilete av Vi Menn frå 1962, eit grått-kvitt bilete av ein norsk lastebåt.

«Draumen om den norske sjømannen,» tenkte eg, «helten som alle menn eg kjenner har bore inst i hjarta sitt. Dersom eg ser dette stykket, kan eg kanskje forstå litt meir av desse ufattelege mennene.»

Teksta på plakaten var òg forlokkande: «Han hadde lese ein stad at alle historiene som nokon gong har vorte fortalde, kunne kokast ned til to forteljingar. Den eine handlar om ein tømmermann som døydde på ein kross. Dette er den andre.» Eg ville gjerne høyre den andre. Den om hemn.

Så byrja det. Gjennom songar, digresjonar og historier - ein vev av historier - vart eg lokka, lurt og trolla inn i nettopp det universet eg hadde vona å få kike inn i: Den norske mannens univers. Og ikkje berre fekk eg kike inn; eg tykte òg at eg forstod noko. Noko eg ikkje hadde forstått før. Noko om einsemd, om lengt etter ein far som du kan ovundre, ein far som Odyssevs. Noko om å bruke poplåtar for å få lov til å føle noko. Noko om å vere mann.

På slutten av første akt byrja ein annan del av hjernen å tenkje for seg sjølv. Kanskje dette kunne bli eit radioteater. Radioen er det perfekte medium for å fortelje historier. Og dette stykket formidlar innsikt gjennom historier, ikkje gjennom visuelle inntrykk eller refleksjon.

Radioteatersjefen, Nils Heyerdahl, tende på idéen. Og eg fekk lov til å instruere.

Og så skjedde det igjen. I studio voks magien fram på nytt, i samspelet mellom Eivin One Pedersen og Lasse Kolsrud, programleiaren som snublar inn i studio etter den verste dagen i sitt liv, dagen da han nesten drap ein mann. For sjølv å kunne kalle seg ein mann. Ei historie som er så usentimentalt og snedig skrudd saman av Terje Nordby at jamvel finske radioteatersjefar tek til å gråte når stykket blir spela i Prix Italia.

Så eg vart ikkje overraska. For - som det stod i fråsegna frå juryen: «The writing and performance was of the highest standard. It successfully integrated personal narrative and classical legend into a believable and engrossing story.»

Berit Hedemann

Drama- og dokumentarredaksjonen, NRK P2.

(Til nynorsk ved Leif Mæhle)

HOMER SYNG MIDT PÅ DAGEN

Da Lasse Kolsrud tok kontakt med meg hausten 1995 for å drøfte eit mogleg prosjekt med utgangspunkt i sjømannens ståstad og røynsle, hadde eg nett sysla med tanken om eit mogleg høyrspel med utgangspunkt i *Odysseén*, saga sedd frå Telemakos' vinkel, forma med moderne medvit og med vekt på tematikken om den sakna faren. Slik enda Odessevs-prosjektet i Lauritz Moes storslegne, men hjelpe-lause oppslag til musikalen *Den Store Hevnen*, og slik fekk andre akta i *Come Back*, *Liza* ein vaklande mytisk undertone.

Like viktig som Homer vart for utfallet av prosjektet, var den evige sjømannen Per Skotheim, som tok seg tid til å reise Sør-Noreg på skrås og sitje i to dagar på kafeen Karoline på Oslo sentralstasjon og fortelje om sjømannslivet sitt. Etter det eg har notert, byrja han slik:

«For 20 år sidan sette eg meg på flyet frå Mombasa til Nairobi, ferdig med ein månads ferie i Aust-Afrika. Reiarlaget har ein agent i kvart land, men eg måtte dra til ambassaden i Dar es Salaam fordi skipparen nekta meg å vere ein måned til. Eg hadde vore heime hos ei jente eg var saman med, ei eg råka i Mombasa; ho budde i Kithele, Kenya. Det er så langt inne i landet at du kan sjå Uganda derifrå. Kithele er senter for folk som reiser til

Kilimanjaro. Det var mora hennar som hadde invitert meg. Søstra hennar var saman med ein tyskar som var dykkar i Nordsjøen. Tyskaren vart kalla Kung Fu av di han hadde ein tendens til å slåst. Ein franskmann var ho òg saman med. Ein slags forretningsmann som reiste på Seychellanne.

Dette var slutten på sjømanns-livet mitt. Det byrja med at eg som gutunge vitja ein nabo der sonen hadde reist til sjøs. Der låg det eit reiarlags-blad med eit vakkert bilete av ein stykkgodsbåt, kvit, med blått hav rundt.» For ordens skuld: Lauritz Moe har ikkje noko sams med den verkelege Per Skotheim, bortsett frå at dei begge har vore til sjøs og forelska seg i Mombasa.

Men det var Homer.

Odysseén handlar om Odessevs si lange heimferd frå Troja, der han med hjelp av klokskap og krigslist har klart å vende krigen til fordel for grekarane. Etter lang tids forsøk på å erobre byen ser det ut til at dei reiser heim, men i røynda gøymer dei seg mellom øyane utanfor og har late stå igjen ein kolossal innhol trehest som Odyssevs har late byggje av tre frå fjellet Ida. I trehesten løyner det seg kamplare åtakssoldatar. Trojanarane jublar over at fienden har drege seg tilbake, oppdagar trehesten, riv ned delar av bymuren for å få hesten inn i byen og dreg han opp til gudetemplet under sigersbrus. Om natta snik dei løynde soldatane seg ut av tremonstret; med sverd og faklar stikk dei fyr på husa, og bybrannen er eit signal til dei

andre soldatane om å vende tilbake og storme byen gjennom holet i bymuren. Slik blir Troja erobra. Om dette står det i Illiaden, det andre kolossale verket til Homer.

Odyssevs er ingen global helt eller ein venn av folket; han forlèt ikkje alt han har og vier livet sitt til dei fattige, han er ein krigar som før den endelege sigeren blir tvinga til den blodige hemnen, som han fullfører, ikkje nødvendigvis med glede, men som den korrekte, mangesidige helten han er. Ein mann gjer si plikt, og stjernene går i faste banar på himmelen.

Odysseén tek utgangspunkt i tida etter Troja-krigen. Odyssevs møter farar i form av kyklopar, gigantiske vesen med eitt auge i panna. Han overlever trefningar med menneske-etarar og hamnar hos ei trollkvinne som lokkar mennesket hans med drikke og omskapar dei til niårs galtar. Helten reiser til dødsriket, greier å stå imot den vakre og dødande songen til Sirenene, forbanningane til solguden og den elskhugssjuke Kalypso. Hovudfienden er havguden Poseidon, som til slutt slår sund farkosten til Odyssevs. Helten vår hamnar utmatta på øya til kong Alkinoos, og på eit av skipa hans blir han endeleg ført heimover til Ithaka.

Her har sonen Telemakos venta tolmodig på far sin, men har vorte manna opp med hjelp frå gudane. Odyssevs inntek heimbyen, og alle gode krefter slår seg i hop og trengjer ut friarane som har teke seg inn i borga hans. Telemakos blir mann, og det

lykkelege familielivet på Ithaka er etter 20 år vunne tilbake og er uskadd.

Ut frå ein synsstad kan ein sjå på *Odysseen* som ei initiering, ei oppseding i det å bli mann. Ein av grunnane til at verket enno har vid appell, kan vere den rastløysa som mange av oss kjenner når vi siglar rundt i dette brokute livet, som sjømenn utan ankerfeste, med eller utan mål. «Å vere sjømann er å vere menneske, berre litt tydelegare,» seier Lauritz Moe.

Å vere helt har ingen god klang i vår tid. Det har mange årsaker. Vi vestlingar blir lærde opp til at vi ikkje lenger lever i stammar, men i verdsamfunnet. Dermed synest vi synd på trojanarane og på Penelopes frieri òg, for ikkje å snakke om sivilfolket. Samtidig strøymer det på med informasjon om oppløysinga av verda, i eit omfang som vi ikkje har biologisk apparat til å ta imot. Fedrelands-kjærleiken bleiknar proposjonalt med at jordkloda går sund. Dessutan har vi korkje mytar eller fedrar til å oppseie oss til å møte dei enklaste vanskane i livet, slik at vi unngår dei i staden. Nei, vi har ikkje heltar, men noko som liknar - idolar. Mytane i popmusikken fargar kjensler og set namn på konflikter, gir oss nokon å halde med, identifisere oss med og ta avstand frå, til å få fram gråt

og aggresjonar. Når Lauritz og Robert startar band, utviklar dei òg sitt uttrykk.

Men no har eg rota meg verkeleg langt bort frå det eg skulle seie noko om. For det var Homer.

Homer var ein blind songar frå Chios som med eller utan rett fekk ordet på seg for å ha skrive *Illiaden* og *Odysseen*. Han gjorde det på 700-talet før Kristus, og dei to verka hans er dei einaste dokumenta frå ein 350 år lang periode i gresk historie som ein elles ikkje veit noko om. Som sagt, det er eit eventyr. Men om det har skjedd, så har det skjedd samtidig som framande sjømakter invaderte Egypt og gjorde slutt på det tjuande dynastiet, og da kong David rådde i Juda og Israel, og fønkarane fann Karthago. *Odysseen* er basert på munnlege overleveringar og tradisjonelt forteljarstoff, og det var skrive ned samtidig som Rom vart grunnlagd og assyrarane øydela Babylon, Memphis og Theben, 300 år før Platon og 2700 år før Lauritz Moe.

For ikkje lenge sidan var eg i den vesle landsbyen Volax på øya Tinos. Det var midt på dagen, brennande heitt og stille. Bak eit falleferdig hus låg det eit anna hus, og derifrå hørde eg ei klar mannsrøyst som inderleg song ein enkel melodi med ei enda enklare tekst, som grovt omsett gjekk om lag slik:

Eg er eit menneske
Eg er eit menneske
Å - endeleg er eg eit menneske

Lenger nede i byen heldt ein korgflettjar til, og sidan det å gå i hans butikk var det einaste ein kunne gjere i Volax akkurat da, gjorde eg det. Og spurde etter mannen med den inderlege songen.

«Det er berre *Homeros*. Han er blind. Kona hans er nettopp død. Han syng heile dagen, men du høyrer han berre no når det er stilt her. Det går fint. Vi er vane til det.

På vegen tilbake hørde eg songen på nytt: Eg var ein fugl i eit bur
Eg var ein fugl i eit bur
men no er eg eit menneske
endeleg er eg eit menneske.

Grekarane talar om å «finne sitt Ithaka». Det tyder å kome heim, heim til fridomen. Det kan verke svært så ulike for dei einskilde.

Men altså: Midt på dagen, i Volax, Tinos, i juni 1996, hørde eg Homer syngje. Det var berre det eg ville ha sagt.

Terje Nordby

(Til nynorsk ved Leif Mæhle)

det norske teatret

www.detnorsketeatret.no

Depotbiblioteket

99sd 11 291